

*Қоғамдағы тілден тыс
жағдаяттар*

Тілді форма ретінде ғана емес, ең алдымен рефлексияланған шындық ретінде, яғни мағыналы түрде зерттеу үлкен когнитивті мәнге ие болуы мүмкін: өмірді, әдет-ғұрыптарды, дәстүрлерді, этностың нанымдарын білуде және кем дегенде осы ерекшеліктерге төзімділікке тәрбиелеуге ықпал етеді, ал идеалды түрде – қызығушылық пен құрмет көрсету көпмәдениетті кеңістіктің түстерінің байлығы.

Тілдің рефлексиялық функциясының үлкен рөлін көптеген мамандар өздерінің зерттеулерінің белгілі бір аспектісінде тілдік қызметпен (language) байланыстырады.

Тілдің әртүрлі функцияларының кезең-кезеңімен әрекет ету шеңберінде реципиенттің санасы алдын-ала қабылдап, оның ақыл-ой қызметі процесінде көрініс табады, содан кейін ол тілде нақты шындықтың бір немесе басқа фрагменті байланыс объектісіне айналады [Кручинкина 2006: 95].

Этносоциумдардың қоғамдық өмірінің барлық аспектілерінде тіл тұтастай алғанда монокультуралық және мәдениетаралық қарым-қатынас үшін маңызды.

Орыс қоғамы болып табылатын көпмәдениетті қоғамдардың өмірінде монокультуралық және одан да көп мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде тілдің конативті және фатикалық функцияларын меңгеру үлкен маңызға ие [Леонтьев 1990: 138-139].

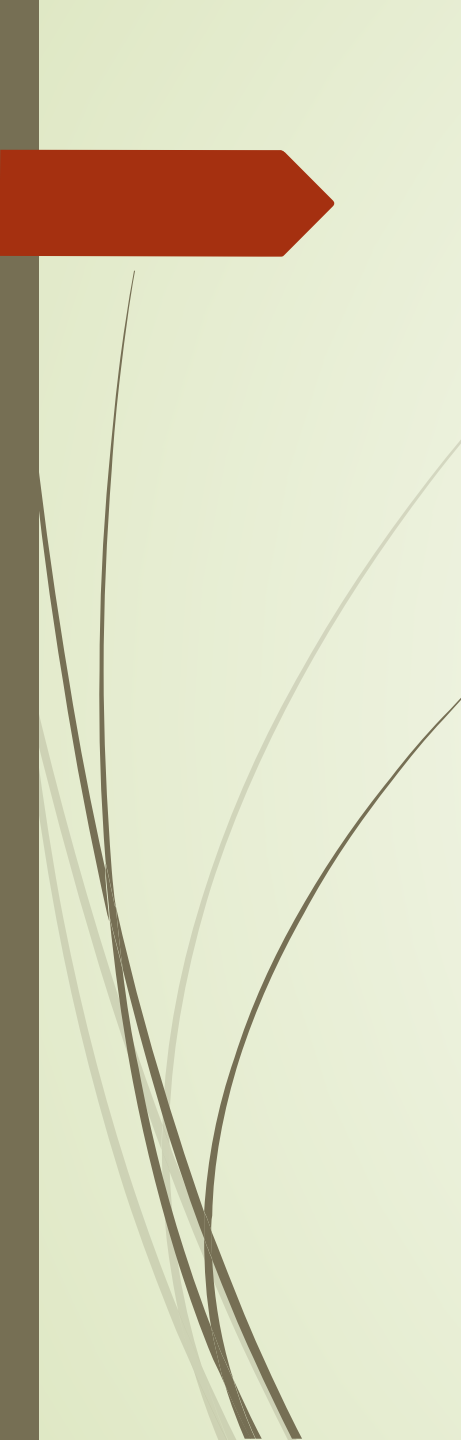
Соңғы кездері тілдің маңыздылығына және рефлексиялық тұрғыдан тек тіл саласындағы мамандардың ғана емес, сонымен қатар мәдениеттанушылардың, әлеуметтанушылардың, этнологтардың да назарын аударуы кездейсоқ емес.

Б. А. Серебренников тілдің шағылыстырғыштығын "адам тілінің пайда болуының маңызды алғышарттарының бірі" деп санайды, өйткені ол коммуникация процесінде нақты шындық туралы ақпаратты беру кезінде көрінеді [Серебренников 1970: 9].

Г.В. Колшанскийдің пікірінше, әлем туралы ақпаратты жеткізу үшін қолданылатын тіл" қоғамдық сананың өмір сүруінің бастапқы негізі " болып табылады [Колшанский 1984: 29].

Егер тіл шындықты объективті көрсету құралы болмаса, онда оған ақпараттық құрал ретінде қажеттілік мағынасын жоғалтады. Бұл факт, атап айтқанда, Д.Болингердің назарын аударады:" шындық – бұл лингвистикалық мәселе, өйткені шындықсыз байланыс мүмкін емес " [Болингер 1987: 41].

Мәтіндік презентациядағы тілдік мазмұнды талдау кезінде көрінетін болмыстың этномәдени және әлеуметтік – мәдени ерекшеліктері, сондай-ақ бақыланатын шындықты субъективті түсінуді қабылдайтын және білдіретін тілдік тұлғаның фондық білімі ескеріледі ("субъект-объект" эпистемологиялық осі).

Сондықтан А.Вежбицкая тілдердің мағыналы жағына сүйене отырып, қоғам өмірі мен ол сөйлейтін тілдің мағыналы жағы арасындағы тығыз байланысты зерттеді. "Бұл өмірдің ішкі және сыртқы жағына бірдей қатысты" [Вежбицкая 1999: 263-264].

Семасиологиялық стратегияда сыртқы факторларды ескеру мәтіндердің танымдық аспектісіне назар аударуға мүмкіндік береді.

Ономасиологиялық стратегиядағы номинатор үшін нақты шындықтың өзі эпистемологиялық процестің бастапқы кезеңі болуы мүмкін, содан кейін белгілі бір тілдің заңдарына сәйкес тануды, оны тұжырымдамалауды, оны кейінгі мәтіндік немесе дискурсивті мағынада құрылымдауды жүзеге асыру кезеңі болуы мүмкін.

Ақпаратты алушы үшін эпистемологиялық процестің бастапқы кезеңі оның номинациясындағы делдалдық, субъективті, қайталама шындық болып табылады, ол коммуниканттардың тікелей тірі қарым-қатынасында немесе мәтіндік өкілдікте тіркелген кезде ақпараттық процестің бастамашысы ұсынады [Кручинкина 2008а: 141-143].

Әлемнің суреттері туралы қабылдаудың және кейіннен хабарлаудың басқа салаларында реципиент-номинатор субъект – объектінің эпистемологиялық осінің бірдей кезеңдерінен өтеді. Айырмашылық тек ғылымның негізінен этноәлеуметтік шекаралары жоқ, әсіресе қазіргі уақытта ашық ғылыми және ақпараттық кеңістік.

Ақпараттық-коммуникативтік қызметтің басқа салаларында жаһандану тенденциясына қарамастан, әртүрлі факторлар, соның ішінде этноәлеуметтік, этномәдени сипаттағы факторлар, белгілі бір елде алынған отбасылық тәрбиеден бастап, этноәлеуметтік өмірдің белгілі бір ғасырлық дәстүрлерімен әлемнің бейнесін қабылдауға және оның тілдік санамен көрінуіне әсер етеді.

Этносоциумдар уақыт өте келе өздерінің мақсаттары мен қажеттіліктері үшін қалыптасу процесінде өздері үшін әлемнің белгілі бір бейнесін жасайды [Кручинкина 2017: 630].

Ашық әлемдік кеңістіктің қазіргі жағдайына сүйене отырып және өзінің көпұлтты еліне өзінің көпұлтты әлеуетімен жүгінсек, дүниетанымның өзгергіштігін, әлем бейнесінің бейнесін түсінудің маңыздылығын атап өткен жөн. Қазіргі заманғы ашық әлемдік кеңістік тіпті ең экзотикалық этностардың өмірін және олардың дүниетанымының ерекшеліктерін білуге бай мүмкіндіктер береді.

Алайда, біздің ішкі көпұлтты, көпұлтты кеңістігімізде, әр түрлі этностардың өкілдері арасындағы тұрмыстық қақтығыстардың алдын алу үшін, этносоциумдардың этноәлеуметтік, этномәдени ерекшеліктеріне өзара қызығушылық пен өзара сыйластық танытуға кедергі болмайтынын атап өткен жөн.

Әлеуметтік коммуникативті сипатына байланысты тіл ақпаратты беру нысаны ретінде ғана емес, сонымен бірге осы ақпаратқа әсер ету үшін де қолданылады. Бұл екі коммуниканттың жеке қарым-қатынасында да орын алады: "тіпті біздің бейтарап бейресми әңгімеміз билікті жүзеге асыруды, яғни әлемді басқа адамның қабылдауы мен құрылымына әсер етуді қамтиды».

Бұл жағдайда адресаттың әсер ету ниеті болмауы мүмкін: ол жай ғана объективті деп санайтын нақты әлем объектісі туралы білімінің нәтижелерін хабарлайды. Құбылыстар мен оқиғаларды жеткіліксіз қабылдау және адресаттың қабылданған объективті шындық, әсіресе басқа өркениеттік тарих туралы ойларын жеткіліксіз білдіру адресат тарапынан оған жеткіліксіз реакция тудырады.

Пайдаланылган әдебиеттер:

- ▶ Ажеж К. Человек говорящий : пер. с фр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. 304 с.
- ▶ Бахтин М.М . К методологии литературоведения // Введение в литературоведение : хрестоматия. – М. : Высш. шк., 1988. С. 189-450.
- ▶ Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти : пер. с англ. // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. С. 88-125.
- ▶ Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков : пер. с англ. – М. : Языки русской культуры, 1999. 780 с.
- ▶ Ветров А. А. Семиотика и ее основные проблемы. – М. : Политиздат, 1968. 263 с.
- ▶ Кацнельсон С. Д. Категории языка и мышления: из научного наследия. – М. : Языки славянской культуры, 2001. 864 с.
- ▶ Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. – М. : Наука, 1975. 232 с